

Анотація. У статті проаналізовано закономірності функціонування перифраз у поезії Ліни Костенко. Увагу акцентовано на індивідуально-авторських перифразах.

Ключові слова: перифраза, перифрастичні явища, загальномовні перифрази, індивідуально-авторські перифрази, художній текст.

Summary. The article analyzes patterns of functioning periphrasis in the poetry of Lina Kostenko. The attention paid to individual author's periphrasis.

Keywords: periphrasis, periphrastic phenomenon, the general periphrasis, individual author's periphrasis, artistic text.

УДК 811.161.2'282.2(477.43)

Потанчук І.М.

НОМЕНИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «РІВНИНА» У ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ

Народна географічна термінологія – цікава для дослідження тематична група лексики з огляду на її давність, стійкість, значний вплив на формування термінології наукової та потужність лігвістичної бази для утворення топонімних найменувань. Для наших мовознавчих студій важливим є вивчення термінів як слів поза їх безпосереднім зв'язком з термінами науковими, з'ясування того, як вони побутують у діалектному мовленні, як вписуються у мову як систему систем, яке місце народні географічні апелятиви посідають у літературній мові.

Охоплюючи загальнонаціональні, діалектні та вузькоговіркові елементи, цей лексичний шар репрезентований неоднаковими одиницями в ареалах побутування окремих говірок. Водночас найменування, що вживаються на позначення частин рельєфу (зокрема, назви рівнин, низин, долин і т. ін.) не виявляють принципових територіальних відмінностей, зважаючи на наявність таких утворень у будь-якому регіоні.

Сучасні лінгвістичні дослідження апелятивів рівнин важко уявити без таких праць: узагальнювального характеру – Т. Марусенко [7-8], М. Толстого [13], П. Чучки [16]; описативного характеру в проекції на окремі говіркові зони – Н. Сіденко [10] чи територіальні утворення – Т. Громко [2], О. Данилюк [4], О. Черепанової [15] та ін.

Варто зауважити, що між ЛСГ «рівнина», «низина», «долина» існують дуже тісні та давні внутрішні зв'язки. Особливістю їхнього вияву у діалектному мовленні є те, що часто для передачі відмінних сем мовці послуговуються тими ж самими лексемами. Це пов'язано зі специфікою сприйняття таких географічних реалій мовцями. З'ясуємо наукове визначення поняття. *Рівнини* – відносно рівні ділянки земної поверхні, часто значної площі, з невеликим (до 200 м) коливанням висот і малим (до 5°) нахилом, один з найважливіших елементів рельєфу суходолу і дна моря та океанів. На території України розрізняють низовинні рівнини (низовини) з абсолютними висотами 0-200 м (Причорноморська, Придніпровська, Поліська) і підвищені рівнини (височини) з висотами понад 200 м (найбільші – Придніпровська, Волинська, Подільська, Приазовська) [1, III, 134].

Зафіксований матеріал згрупували за такими ДО: 1) загальна характеристика ГО; 2) розміри; 3) заболоченість / незаболоченість; 4) наявність деревної чи кущової рослинності.

Сему «рівнина (в загальному значенні)» відтворюють 16 лексемних одиниць: *виг'ін, долина, низ, низовина, площка, площина, поле, пол'їука, полонина, р'їуна площка, р'їунина, р'їунина, р'їуно́та, р'їмно́та, роїни́на, степ*.

Лексема *виг'ін*, як і в подільському говорі Кіровоградщини, передає семантику «рівнина (в загальному значенні)», яка для неї не є основною (пор.: основне значення – «луг випасний»). Апелятив *долина* (псл. **dolъ* «низ, долина» [6, II, 89]), на думку Т. Марусенко, має деякі специфічні риси говіркового вжитку і демонструє або звуження семантики, або її розширення [8, 37]. У даному разі йдеться про розширення. Географічні апелятиви *низ, низовина*, що сягають праслов'янського лексичного фонду (від псл. *nizъ* «уніз» [6, IV, 86]) теж широко представлені на українських теренах з частотним переважаанням останнього [8, 41].

Привертає увагу та закономірність, що найбільша кількість найменувань з коренем *рівн-* (*ровн-*) ареально охоплюють значну територію. Це утворення з коренем прикметникового похо-

дження від *рівний* (псл. **orvъnъ* від іє. *reu-* ‘широкий, просторий, відкритий, явний, пристрасний’ [6, V, 87]) (див. *рівнина* «тс.» [11, IV, 23]; *рівнина* «1. Досить велика ділянка земної поверхні без істотних западин та підвищень» [12, VII, 549]). Кінцевий наголос у ГТ *рівнина* – це збереження праслов’янського стану, а наголос на суфіксальному *-іна* – вторинне явище [8, 43]. Апелятиви *р’їїно^а* [7, 247], *р’їїно^а* [11, IV, 23] семантично абсолютно співвідносні. У назві *роїни^а* простежуємо очевидну аналогію з рос. *ровнять* [3, IV, 98]. Аналогічні утворення представлені у народній географічній термінології Волині [5, 82] та Кіровоградщини [2, 8]. Кінцевий наголос у слові *р’їїно^а*, що є характерним для більшості н.пп. обстеженого ареалу – «збереження у ньому давнього, праслов’янського наголосу» [8, 45].

ГТ *п^лоща*, *п^лощи^а* співвідносяться з *плоский* і виводяться від **plāšktja* ‘рівний, плоский’ [6, IV, 453]); на українському просторі позначають «рівнину» та «велику ділянку рівної поверхні землі, рівнину» відповідно [12, IV, 593-594].

Зважаючи на проаналізовані апелятиви, погоджуємося з висновками Т. Марусенко стосовно того, що найбільш поширеними загальнонародними назвами рівнин є утворення від трьох основних коренів: *рівн-*, *низ-* та *плоск-* [8, 46].

Завдяки побутуванню лексеми *п^ло^л* із зазначеною семантикою можемо простежити семантичний перехід за моделлю «поле» ↔ «рівнина». Спільнокореневі найменування *п^л’їїка*, *п^ло^лнина* (від псл. *polje* «відкрите місце, простір, рівнина, поле, рілля» [6, IV, 487]) фіксуються вузько-локально, у мовленні діалектоносіїв одного н.п. Але на території поширення південно-західних говорів відомі такі значення лексем: *п^л’їїка* «З. діал. Рівнина, поле» [12, VII, 94]; *п^ло^лнина* «Безліса ділянка верхнього поясу Українських Карпат, яка використовується для пасовиська та сінокосу» [там же]. Я. Рудницький бойківське *роїно^а* визначає як ‘гірське пасовище’ [9, 28], а С. Грабець гуцульське *роїно^а* – як ‘гірське пасовище над кордонами лісів, гірський луг’ [17, 45]. У відповідях на «Анкету» Т. Марусенко слово *п^ло^лнина* ‘гірська рівнина, пасовище’ відзначено у Житомирській, Вінницькій та Дніпропетровській обл. [7, 243]. Зважаючи на поширення апелятива не тільки в Прикарпатті і Закарпатті, а на інших територіях, М. Толстой справедливо вважає, що слово *п^ло^лнина* вживається в українській літературній мові з тих же міркувань, що й у російській літературній мові слово *преріі* [13, 80]. Очевидно, перенесення семантики лексеми *п^ло^лнина* ‘гірська рівнина, пасовище’ → ‘рівнина (в загальному значенні)’ у західноподільському говірковому просторі відбулося за подібністю.

Ознака «великий відкритий простір» задекларована у ГТ *степ*, що на досліджуваному масиві теж має обмежене побутування.

Сему «широка рівнина» відбивають найменування *п^рост’ір*, *п^рост’ор*, *р’їїно^а*, *р’їїно^а*, *р’їїно*, *роїни^а*, *шир*, *широ^а*. Назви цього ряду мотивовані кореневими морфемами *рівн-* (*ровн-*), *простір-* та *шир-*.

Зауважуємо характерне подільське варіювання: асимілятивне заступлення буквсполучення [вн] буквсполученням [мн] у назвах *р’їїно^а* | *р’їїно*. Лексема *р’їїно^а* ‘рівнина’ від давнішого **rovъnota*. Суфікс *-о^а* в основному належить до абстрактної групи лексики. Погоджуємося з думкою Т. Марусенко, «що семантичний розвиток йшов у напрямі від абстрактного до конкретного значення у слові» [8, 45].

У загальноукраїнському масштабі *п^ростір* «З. Вільний великий обшир, просторінъ» [12, VIII, 298].

‘Невелику рівнину’ описують лексеми *ни^азінка*, *п^ло^л*, *р’їїни^а*, *р’їїнинка*, *р’їїно*, *р’їїно^а*, *роїни^а*. З-посеред усіх назв лише 2 деминутивні утворення представляють аналізовану географічну реалію, закріплюючи ознаку «невеликі розміри ГО». Решта ГТ є повторюваними й проаналізовані у складі інших семантичних рядів. Спостерігаємо перехрещення семантики понять «рівнина», «низина», «долина».

Сему ‘мокра заболочена рівнина’ у мовленні реалізують ГТ *баї^{ки}*, *болото*, *води*, *мочар’і*, *руд^{ка}*. Апелятив *баї^{ки}* відомий у літературній мові в значенні «суха улоговина», «русло високої ріки» [11, I, 16]. Спостерігаємо зрушення семантики за типом: «суха улоговина» ↔ «русло високої ріки» ↔ «мокра заболочена рівнина».

Для найменування рівнинної території такого характеру переважно використовуються тельмографічні та гідрографічні терміни. Інформанти с. Кормильче супроводжують найменування *води* таким зв’язним текстом: *йак н’їдуть рісні дошч’і / то н’їїл’їта тутка води с’тойат / хот’ кругом і р’їїни^а //*

Найпоширенішими репрезентантами семи ‘рівнина, вкрита травою’ є лексеми *луг*, *луки*. Менш частотне вживання притаманне лексемам *отава*, *болон’а*, *с’їножат’і*. За спостереженнями Т. Марусенко, у сучасній українській мові найбільш поширеним значенням для лексеми *луг* є ‘рівнина, поросла травою’. Справедливим для народної географічної термінології Західного Поділля є висновок науковця про те, що особливістю місцевого вживання слова *лука* є досить значне поширення форми множини замість однини [8, 40-41].

Очевидно, наявність доброго рослинного покриву стала визначальною ДО для появи ГТ *болон'а, с'іножат'і*, що частіше вживаються у західноподільських говірках на позначення аналогічних реалій ЛСГ «низина» (літ. *оболонь* «заплавні луки» [12, V, 550]; *сіножать* «місце, відведене для косіння трави на сіно» [12, IX, 226]). Говіркова форма *болон'а* (літ. *болоння*) – вихідна для найменувань *оболонь, оболоння, оболоня* [6, IV, 140].

Лексема *отава* – приклад перенесення семантики за типом: «назва рослини, яка вкриває територію» → «назва території, що вкрита цією рослинністю» (див. літ. *отáva* «трава, що піросла на місці скошеної» [12, V, 799] <псл. *otava*, що пов'язане з *otaviti* «оживити, зміцнити» [6, IV, 231]).

Реалізація семи «рівнина, поросла лісом» відбувається з допомогою лексем *д'іброва, зал'іс'а, л'ісок*. Специфічне функціонуванням із зазначеною семантикою має лексема *д'іброва*, основне значення якої – «дубовий ліс». Номен *зал'іс'а* мотивується не прийменником з іменником *за лісом*, тобто територія, що розташована за лісом, а основою дієприкметника *заліснений* «укритий лісом». Демінутив *л'ісок*, очевидно, декларує незначну кількість деревної рослинності у ГО.

Таким чином, семи, що структурують ЛСГ «рівнина» у західноподільському говірковому мовленні найчастіше передаються типовими загальномовними однослівними іменниковими або композитними найменуваннями з твірними основами, що походять ще з праслов'янського мовного періоду *дол-, болон-, луг-, низ-, отав-, плоск-/площ-, простір-, рівн-/ровн-, шир-* і вживаються у прямому значенні. Водночас деякі зафіксовані лексеми репрезентують метонімічне перенесення семантики або її коливання. Діалектні номени цієї ЛСГ – це географічні терміни, що виявляють головним чином відмінності на рівні фонетики.

Список використаних джерел

1. Географічна енциклопедія України: [у 3-х т.] / За ред. О. Маринича. – К. : УРЕ, 1989-1993. – Т. 1-3.
2. Громко Т.В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) / Т.В. Громко [відп. ред. В.В. Лучик]. – Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2000. – 172 с.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: [в 4-х т.] / В.И. Даль. – М. : Русс. язык, 1990. – Т. 1-4.
4. Данилюк О.К. Географічна термінологія Волині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / О.К. Данилюк. – К., 2000. – 18 с.
5. Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині / О.К. Данилюк. – Луцьк : Надстир'я, 1997. – 108 с. – (НАН України, Інститут української мови).
6. Етимологічний словник української мови : [в 7 т.] / за ред. О.С. Мельничука. – Т. 1-5. – К. : Наук. думка, 1982-2006.
7. Марусенко Т.А. Матеріали к словарю украинских географических аппе лятивов (названия рельефов) / Т.А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). – М. : Наука, 1968. – С. 206-255.
8. Марусенко Т.О. Назви рівнин в українській мові / Т.О. Марусенко // Дослідження з мовознавства. – К. : Наук. думка, 1962. – С. 29-48.
9. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини / Я. Рудницький. – Вінніпег, 1962. – 246 с. – (2-ге вид.).
10. Сіденко Н.П. Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.П. Сіденко. – Донецьк, 2003. – 22 с. : табл., карти.
11. Словарь української мови : [в 4 т.] / [за ред. Б.Д. Грінченка] – К., 1958-1959.
12. Словник української мови : [в 11 т.] – К. : Наук. думка, 1970-1980.
13. Толстой Н.И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1969. – 262 с.
14. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т / М. Фасмер. – М. : Изд. «Прогресс», 1964-1973.
15. Черепанова Е.А. Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья (опыт семантической классификации) / Е.А. Черепанова // Полесский этнолингвистический сборник : Материалы и исследования. [под ред. Н.И. Толстого]. – М. : Наука, 1983. – С. 173-189.
16. Чучка П.П. История становления украинской географической номенклатуры : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. філол. наук : спец. 10.02.02. Языки народов СССР (укр. язык) / П.П. Чучка – К., 1981 – 24 с.
17. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculczyny / S. Hrabec. – Krakow : Pol. Acad. Umiejmtn., 1950. – 261 s.

Анотація. У статті проаналізовано реалізацію найменувань з семантикою «рівнина» у говірковому мовленні, відзначено нестійкість і коливання значень зафіксованих лексем, визначено типові загальноукраїнські елементи й ареальну специфіку номінації географічних реалій.

Ключові слова: сема, лексема, семантика, західноподільське діалектне мовлення, народна географічна термінологія.

Summary. The article analyzes the realization of the notion «plain» in the dialectal speech, variation and oscillation of the meanings in the set lexems are stated. Typical general Ukrainian elements and local specific nomination of the geographical reality are distinguished.

Key words: lexem, sema, folk geographical terminology, Western Podilya dialectal speech.

УДК 378.016:81'243

Проценко Н.В.

ОСНОВНІ ТРУДНОЩІ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ

У навчанні іноземної мови намітилися три напрями: оволодіння мовою, тобто системою мови, яка використовується як засіб спілкування; опанування мовленнєвою діяльністю, тобто процесом спілкування, комунікації; навчання продукту мовлення, тобто тексту, твору мовлення, думкам, котрі формуються за допомогою мовних засобів. Спілкування визначають як соціальний процес, в якому відбувається обмін діяльністю. Спілкування виступає як форма взаємодії суб'єктів і реалізує їх суспільно-комунікативну реальність. Види мовленнєвої діяльності – говоріння, аудіювання, читання і письмо – це вербальні засоби спілкування, продуктом якого є інтерпретація інформації тими, хто спілкується. У процесі говоріння та письма людина висловлює свої думки (ці види мовленнєвої діяльності називають продуктивними). При аудіюванні та читанні отримуються мовленнєва інформація, тобто сприйняття і розуміння думок інших людей (це рецептивні види мовленнєвої діяльності).

Проблеми використання основних видів мовленнєвої діяльності в процесі навчання іноземної мови стали предметом наукових досліджень багатьох лінгвістів (Гальперін І.Я., Гальскова Н.Д., Жинкін М.І., Зимняя І.О., Леонтьєв О.О., Ніколаєва С.Ю., Шерстюк О.М., Соловова О.М., Панова Л.С., Скляренко Н.К., Рогова Г.В., S. Villiers, A. Palmer, L. Bachman, N. Brieger, J. Richards тощо).

Мета нашого дослідження – спроба проаналізувати основні об'єктивні та суб'єктивні труднощі аудіювання, які виникають у процесі навчання даного виду мовленнєвої діяльності.

Аудіювання – це розуміння сприйнятого на слух мовлення. Матеріальною основою аудіювання є аудіотекст. Основною вимогою до змісту текстів для аудіювання слід вважати їх інформативність та цікаву фабулу. У практиці навчання іноземних мов рекомендується використовувати автентичні аудіотексти, доступні за змістом та мовним складом, короткі за тривалістю звучання та в основному монотематичні.

Однак сприйняття мовлення на слух супроводжується труднощами, викликаних переважно трьома факторами: умовами сприймання, мовними особливостями мовленнєвого повідомлення та індивідуально-психологічними особливостями слухача. Труднощі значною мірою ускладнюють роботу психофізіологічних механізмів аудіювання.

Сприйняття і розуміння мовлення безпосередньо залежить від ряду факторів, які характеризують навчальний процес і режим аудіювання. З урахуванням певних факторів поступово ускладнюється процес аудіювання, і виникають труднощі об'єктивного характеру, зумовлені насамперед умовами сприймання [4, 239-240]. Це зокрема:

1. Тривалість звучання пропонованих текстів. Чим довший текст, тим важче виділити в ньому основне і утримати його в пам'яті. Навчання аудіювання необхідно починати з найкоротших текстів і поступово їх збільшувати.

2. Темп мовленнєвого повідомлення, який визначає швидкість і точність розуміння на слух, а також ефективність запам'ятовування. Темп мовлення повинен бути нормальним. Якщо ж його уповільнювати, то це змінює інтонацію фрази, порушує норми наголосу, заважає швидкості реакції і суттєво послаблює увагу, дуже важливу для сприймання і розуміння мовлення. Для того щоб темп мовлення не став перешкодою у процесі аудіювання, швидкість пред'явлення аудіотексту в окремих випадках можна уповільнювати за рахунок збільшення тривалості пауз між смис-